

Potjeslatijn op de Zeeuwse duit van 1754?

Over de Zeeuwse duit uit 1754 met de tekst EMENTOR in plaats van EMERGO is al veel geschreven.¹ Het artikel van G. van der Meer geeft zeer veel achtergrondinformatie en zij heeft zeer aannemelijk gemaakt dat het verhaal als zou Martinus Holtzhey junior de stempels bij wijze van kwalijke grap hebben gesneden niet klopt en naar het rijk der fabelen kan worden verwezen. De strekking van haar artikel is:

- Martinus Holtzhey junior heeft nooit stempels gesneden maar de stempels zijn gesneden door zijn vader, Martinus Holtzhey senior, die daarvoor ook het loon van stempelsnijder ontving;
- er blijkt nergens dat de zoon oneervol ontslagen zou zijn of zelfs gevangen heeft gezeten;
- de stempels zijn origineel en gemaakt met ponsen afkomstig uit het Zeeuwse munthuis;
- er zijn geen geschreven bronnen bewaard gebleven waaruit een verklaring voor deze duit valt op te maken;

Helaas geeft het artikel geen antwoord op de vraag wie verantwoordelijk is geweest voor deze duit en waarom deze een afwijkend opschrift heeft. Een recent in mijn bezit gekomen Zeeuwse duit van 1754 kan mogelijk iets meer licht werpen op het raadsel. Van 1724 tot en met 1753 is in Zeeland een serie

duiten geslagen met op de voorzijde de tekst ZEE / LAN / DIA met boven de tekst het muntteken burcht tussen sterren en onder de tekst het jaartal. Op de keerzijde is een weinig ingebogen gekroond wapen afgebeeld voorzien van een leeuw in de golven en de spreuk: LUCTOR ET EMERGO. De serie is vanaf 1754 voortgezet met enkele wijzigingen in de uitvoering. De meest in het oog springende verandering is de vorm van het wapenschild en de daar boven geplaatste kroon. Het wapenschild is aan de zijkan-ten veel meer ingebogen en ook de contouren van de onder- en bovenzijde zijn gewijzigd. De kroon volgt veel meer de vorm van het wapenschild en zit daar als het ware overheen gebogen. Dit type is in gebruik geweest vanaf 1754 tot en met 1766.

In het overgangsjaar 1754 tussen deze beide typen zijn exemplaren geslagen met de afwijkende tekst: LUCTOR ET EMENTOR. Ook deze variant kan net als de reguliere duiten bestaan met de tekst ZEE / LAN / DIA uitgevoerd met grote of kleine letters en cijfers. Het wapenschild is op deze duiten van het nieuwe gewijzigde type.

In 1754 zijn ook duiten geslagen met de correcte tekst LUCTOR ET EMERGO die ook het nieuwe type wapenschild dragen. De duiten met de correcte tekst komen minder vaak voor dan de duiten met de foutieve tekst waardoor zij zelfs

KEES
PANNEKEET

Links: type duit geslagen tot en met 1753; rechts: type duit geslagen vanaf 1754

*Zeeland, duit, 1754
met de tekst EMENTOR;
links: met grote letters
en cijfers; rechts: met
kleiner uitgevoerde
letters en cijfers*

schaars zijn te noemen en die met de foute tekst zeer algemeen.

Recent is een jaartalwijziging 1754/53 in mijn bezit gekomen, die bij mijn weten nog ongepubliceerd is. Afgezien van de jaartalwijziging blijkt de munt nog op een ander punt interessant. De wapenzijde is nog van het oude type zoals deze voorkomt op de jaren 1724-1753. Normaal hebben de exemplaren met het jaartal 1754 het wapen in de nieuwe uitvoering. De jaartalwijziging is waarschijnlijk reeds vroeg in het jaar 1754 ontstaan. Een nog bruikbaar stempel van 1753 is aangepast naar het nieuwe jaar 1754. Keerzijdestempels met het gewijzigde wapenschild waren er kennelijk op dat moment nog niet en dus is ook een keerzijdestempel van het oude type gebruikt.

Met de informatie uit de munten zelf en de gegevens uit het artikel van G. van der Meer is naar mijn mening de volgende reconstructie te maken. Sinds 22 juni 1751 had de munt van Zeeland geen vaste stempelsnijder meer, omdat Daniël Drappentier op deze datum was overleden. Johannes Drappentier, als stempelsnijder werkzaam aan de munt van Holland, heeft enkele niet afge maakte stempels voltooid en mogelijk nog enige nieuwe stempels gemaakt. Van januari tot maart 1752 was ene Samson Levy nog als tijdelijk stempelsnijder werkzaam.² Martinus Holtzhey volgde op 1 augustus 1752 Pieter

Kappeyne op als muntmeester van Zeeland. Voor die tijd was hij sinds 1749 werkzaam geweest als muntmeester op de munt van Gelderland te Harderwijk. Wat hem in Gelderland niet was gelukt kreeg hij in Zeeland wel voor elkaar. Op 6 november 1752 werd zijn op 17 december 1737 te Amsterdam geboren jongste zoon, Martinus Holtzhey junior, alleen in naam benoemd tot stempelsnijder. In werkelijkheid sneed de vader de stempels en ontving hij hiervoor 400 gulden per jaar. In deze periode zijn in 1752 duiten geslagen welke echter schaars tot zeldzaam zijn. Zij zijn mogelijk geslagen in de periode januari-maart, met door Samson Levy gemaakte stempels. De duiten met het jaartal 1753 komen redelijk veel voor en zijn geslagen met stempels gemaakt door Martinus Holtzhey. Voor de voc zijn in deze periode volop duiten geslagen in 1750, 1751, 1752 en 1753. De stempels voor deze duiten zijn dan gemaakt door Drappentier (1750 en 1751), Samson Levy (1752) en Holtzhey (1753).

In januari 1754 blijken er problemen te zijn geweest met fraude of vermissing in het munthuis. Wat de problemen precies waren en wat de bestraffing is geweest is niet duidelijk.³ De problemen gingen naar mijn mening niet over de ementor duiten. De ementor duiten komen veel voor, de correcte emergo duiten zijn zelfs wat schaarser. Zij zijn dus op grote schaal geslagen en een illegale actie van muntpersoneel lijkt mij daardoor uitgesloten. Van 1754 is nu ook de jaartalwijziging 1754/53 bekend geworden met op de keerzijde nog het oude wapen. Aannemelijk is dat deze is geslagen vroeg in 1754 (januari/februari) toen er nog geen stempels met het nieuwe

*Zeeland, duit, 1754
met correcte tekst
EMERGO en klein
uitgevoerde letters en
cijfers*

jaar waren en nog geen stempels van het nieuwe keerzijdetype. Ook voor de aanmaak van voc-duiten zijn toen stempels van 1750 en 1753 gewijzigd naar 1754. Met deze stempels heeft Holtzhey vervolgens een kleine partij duiten geslagen. Op 27 mei 1754 verzoekt Holtzhey om het salaris van stempelsnijder van 400 gulden naar 600 gulden te verhogen. Op 7 juni ging men daar mee akkoord, waarna op 22 juni zijn neef Johan Mathias Holtzhey die te Duitsland werkte, werd aangenomen. Op 29 juni legde deze zijn eed af en ging aan het werk. De duiten die nu vervolgens werden geslagen met het jaar 1754 vertonen kleine wijzigingen zoals wel vaker voorkomt bij wisseling van stempelsnijder. Echter, de keerzijdetekst draagt het foutieve EMENTOR in plaats van EMERGO. Dit bleef lange tijd niet opgemerkt want de oplage is groot geweest. De ontdekking moet laat in 1754 zijn gedaan waarna nog een partij is geslagen met de correcte tekst. Ik ben dan ook van mening dat de fout, of misschien opzettelijke wijziging, is gemaakt door de nieuwe stempelsnijder Johan Mathias Holtzhey.

Wat betekent ementor nu precies? De correcte tekst LUCTOR ET EMERGO wordt vertaald als 'ik worstel en kom boven'. Als 'luctor' en 'emergo' worden opgezocht in het Latijn/Nederlands woordenboek, dan is het resultaat:⁴

luctor, luctari (arch. lucto, luctare)

1. worstelen [fulva arena; Olympiis]; » luctando exerceri zich met worstelen trainen; inter se adversis cornibus luctantur haedi (Verg.); 2. (poët.) zich verzetten, weerstand bieden; 3. zich zeer inspannen, ploeteren (m. inf.; ut) [telum eripere]; 4. (metaf.) (tegen moeilijkheden of tegenstand) vechten, optornen, worstelen (tegen: cum; dat.) [cum morbo; cum vitiis; plaustris].

e-mergo, emergere, emersi, emer-sum 1. opduiken; » emersus e palude; navigia fundo emergunt; 2. te voorschijn

komen, zichtbaar worden, zich tonen; » emergit rursum dolor; 3. (Lucr.) (metaf.) omhoogkomen, -stijgen [ad summas opes]; 4. zich herstellen, loskomen, zich losmaken, zich bevrijden [ex paternis probris; ex iudicio peculatus];

De vertaling 'ik worstel en kom boven' zou dus wat eleganter vertaald kunnen worden als 'ik bied weerstand en maak mij vrij'. De tekst met ementor wordt wel vertaald als 'ik worstel en wordt van mijn zinnen beroofd' of 'ik worstel en geef de geest'.⁵ Als aanvulling voor het artikel van G. van der Meer heeft H. Enno van Gelder haar medegedeeld dat het woord 'ementare' in het klassiek Latijn niet voorkomt. Ducange geeft in zijn *Glossarium mediae et infimae Latinitatis* Dl. III aan ementare slechts de betekenis 'doden'. De vertaling van de spreuk zou dan moeten zijn 'ik bied weerstand en dood' of misschien 'ik bied weerstand, maar ga ten onder'. Ementor is inderdaad niet te vinden in het Latijn/Nederlands woordenboek maar wel:

e-mendo, emendare (mendum)

1. fouten uit iets halen, verbeteren, perfectioneren [annales; exemplaria]; 2. (mor.) verbeteren [civitatem; consuetudinem].

e-mentior, ementiri, ementitus sum

1. liegen, verzinnen, voorwenden [falsa naufragia]; - p.p. ementitus ook pass. gelogen, verzonnen, gespeeld [auspicio; lassitudo]; 2. (m. dubb. acc.) valselijk aanwijzen als [auctorem eius doli Sullam]; 3. (abs.) valse uitspraken doen.

Beiden lijken mij niet bedoeld in de spreuk hoewel 'ementior' wel erg dicht in de buurt komt. Mijn voorkeur gaat dan ook uit naar de betekenis van doden

welke is aangedragen door H. Enno van Gelder.

Johan Mathias Holtzhey was afkomstig uit Duitsland en als vreemdeling niet bekend met de Zeeuwse tradities en de teksten op de munten. De zilveren generaliteitsmunten droegen de tekst *CONCORDIA RES PARVAE CRESCUNT* en op de scheepjesschellingen werd de tekst *ITA RELINQUENDA UT ACCEPTA* gebruikt. Alleen op de duiten kwam nog de tekst *LUCTOR ET EMERGO* voor. Deze tekst is mogelijk verkeerd geïnterpreteerd door de nieuwe stempelsnijder of hij heeft gedacht zonder overleg hier een eigen interpretatie op los te mogen laten. Mijn voorkeur gaat dan uit naar een vertaling in de zin van 'ik bied weerstand, maar ga ten onder'. Holtzhey heeft mogelijk de leeuw geïnterpreteerd als een wanhopig voor zijn leven vechtend dier en het geheel niet geassocieerd met de Zeeuwse strijd tegen de Spanjaarden, maar ook tegen het water. Door het niet officiële woord ementor te gebruiken heeft hij een raadselachtige spreuk in elkaar gezet van zogenaamd 'potjeslatijn', pseudo Latijn of Barbaars Latijn. Toen de fout werd ontdekt, is men ogenblikkelijk nieuwe stempels gaan maken waarmee eind 1754 nog een partij is geslagen. De fout heeft men angstvallig stil gehouden of er is een reprimande geweest waarvan verder geen geschreven materiaal bewaard is gebleven of nooit is gemaakt.

De conclusies uit dit artikel zijn speculatief en worden niet door geschreven bronnen ondersteund. Ik hoop met dit artikel te bereiken dat meer verzamelaars geprikkeld worden om over raadsels als dit na te denken of verder onderzoek te doen. ■

Kees Pannekeet heeft een brede interesse in de numismatiek en is gespecialiseerd in het kopergeld geslagen in de periode 1500-1800. Daarnaast verzamelt hij Braziliaanse munten. Van zijn hand verschenen diverse publicaties over provinciale munten en recent een inleiding in de Romeinse numismatiek.

NOTEN:

1. M. DE MAN *Les dutes Zélandaises à la légende Luctor et Ementor* RBN 56 (1900) 303-304; L.S. BEUTH *Geschiedenis van en Geheimschrift op de Zeeuwse Zilveren Dukaten van 1659-1798* JMP 42 (1955) 51-; G. VAN DER MEER *Martinus Holtzhey Jr. en de Zeeuwse duiten van 1754* JMP 48 (1961) 78-85.
2. Omstreeks 1765 sneed hij de zegels voor de Zeeuwse vrijmetselaarsloges 'de Harmonie' te Sluis, 'de Eendracht' te Hulst, 'de Zon' te Vlissingen en 'L'Astre de L'Orient' te Vlissingen. (AB CARANSA *Vrijmetselarij en jodendom: de wereld een tempel* (Verloren, Hilversum 2001); H.J. VAN DER WIEL *De scheepjesschellingen van Zeeland* JMP 69 (1982) 61.
3. G. VAN DER MEER *Martinus Holtzhey Jr. en de Zeeuwse duiten van 1754* JMP 48 (1961) 84.
4. www.latijnnederlands.nl (online woordenboek Latijn/Nederlands van de Amsterdam University Press).
5. B. VAN BEEK (red.) *Encyclopedie van Munten en Bankbiljetten* (Bohn, Stafleu, Van Loghum, Houten 1986); G. VAN DER MEER *Martinus Holtzhey Jr. en de Zeeuwse duiten van 1754* JMP 48 (1961) 84.